

VIDOR FERENC

A harmadik évezred küszöbén

Tervezz! bátran! – közöd van hozzá!(!?) címmel szervezett az MMIKL Közösségfejlesztési Osztálya (további közreműködőkkel együttműködve) 2009. november 23-án szemináriumot, amelyen a városmegújításban lehetséges/kívánatos közösségi részvételt helyeztük a fókuszba. Ebből a programból Vidor Ferencnek, a hazai urbanisztika kiemelkedő személyiségének az indító előadását ajánljuk az olvasók figyelmébe.

Az elmúlt évtizedben három földrészen – Afrikában (Fokvárosban), Ázsiában (Szingapúrban) és Európában (Weimarban) – olyan nemzetközi konferenciákon vettem részt és tartottam előadásokat, amelyek nemcsak a publikált tanulmányok, hanem a személyes kontaktusok révén is valamelyes képet adhattak az urbanisztika világhelyzetéről a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt.

Ennek az írásnak a keretében a világ városfejlődésének olyan vonásait szeretném megragadni, amelyek nemcsak a hasonlóságokra és a különbségekre utalnak, hanem azokra az alapvető *paradoxonokra* is rámutatnak, amelyek a XXI. század urbanisztikáját jellemzik. A paradoxon gondolata a megközelíthetőség lényegére mutat. Egyszerre fejezi ki az urbanisztikai problémavilág ketősségét, azt, hogy például a városfejlesztésben-tervezésben egy-egy adott város minden egyes lakosának az érdekeit szolgáló koncepciók nincsenek. Egyértelműen jó megoldások sem léteznek, a döntések az érdekelteket vagy az érdekeltek csoportjait hozhatják előnyös vagy hátrányos helyzetbe. Gazdasági, politikai, etikai és esztétikai természetű érdekek (értékek) feszülnek egymásnak, és a legtöbb esetben a nem is számszerűsíthető vektorok egymásrahatásából jönnek létre olyan – az adott városok életét és arculatát meghatározó – döntések, amelyek túlságosan gyakran tűnhetnek improvizáltaknak. A fejlett nyugati országok esetében mindezek ellenére a városok fejlesztését és rendezését, de a kutatásokat is érintő „szakmai” és politikai döntések hatásmechanizmusa – bár messze nem tökéletes, az ott létező tényleges „demokratikusabb” hagyományok folytán – lényegesen kedvezőbb, mint a fejlődő és a volt szocialista országok ez irányú gyakorlata.

A fejlettebb és gazdagabb országokban (Nyugat-Európában, Észak-Amerikában, Japánban, Ausztráliában) a városfejlesztés és – rendezés messzemenően támaszkodik az előzetes kutatómunkákra, komplex vizsgálódásokra. A politikai és a gazdasági „csúcs”-hierarchiák partnereknek (és nem alávetett, céljaikat alátámasztó „eszközöknek”, „kiszolgálóknak”) tekintik a kisebb és nagyobb városok, metropolisok főépítészeit, városmenedzsereit, valamint a privát szférában működő városrendezőket. A kevésbé fejlett ázsiai, afrikai vagy latin-amerikai országokban – és némileg eltérő mértékben ugyan, de a volt szocialista országokban is – a kutatásoknak, az előzetes vizsgálódásoknak a mennyisége és minősége – ha egyáltalán vannak – erőteljesen kifogásolható. Jól tudjuk azt is, hogy a városok, különösen az ipari nagyvárosok kialakulása szerte a világon erőteljesen kapcsolódott az ingatlanspekulációhoz (a múlt században a legnagyobb vagyonok az Egyesült Államokban is e spekulációk révén jöttek létre), és ez a tendencia napjainkra sem állt le, legfeljebb stílusa és eszközei módosultak. Az urbanisztika tématerületének egyik nem szívesen emlegetett mai komponense, az egyes városok „torz” fejlődésének egyik motorja, hajtóereje éppen az a közéletet és magánéletet egyaránt át meg átjáró korrupció, melynek révén összefonódva a politikai és a gazdasági hatalmasokkal a kevésbé fejlett országokban egyesek óriási vagyonokra tehetek és tehetnek szert sokhelyütt még ma is. A korrupst magatartások túltengését jelző gúnyos, immár nemzetközivé vált „szakkifejezés” a „kleptokrácia”, jól jellemzi azokat a diktatúrákat és kvázidemokráciákat, ahol nem ritkán például a telekspekulációt elősegítő tervpályázatokhoz, tenderekhez kapcsolódó kiszivárogtatások révén juttatnak a gazdasági és politikai hatalmasok az érdekkörükbe tartozó klienseknek aránytalan gazdasági és politikai előnyöket. Magyarország és a volt közép-kelet-európai szocialista országok nagyobbik hányada amolyan középső helyet foglalnak el a „kleptokrácia” tekintetében. Úgy tűnik, hogy a pártállam feudálszocialista túlkapásai és a rendszerváltás utáni, a latin-amerikaihoz közelálló „vad”-kapitalizmus „allűrjei” – az urbanisztika elveit és praxisát érintően – legfeljebb csak egyes formáikban, de nem lényegi tartalmukban változtak. A küzdelem egy nívósabb, kevésbé korrupst, nemcsak komplex kutatásokon nyugvó, hanem ezeket fel is használó és alkalmazó együttműködő városfejlesztésért,- rendezésért és igazgatási szervezetért – egyben a hátulütőket is vállaló, megalapozott döntésekért – folyik idehaza is.

Az említett nemzetközi konferenciák közül az elsőt 1994-ben tartották Cape Town-ban (Fokvárosban). A városnövekedések teremtett krízishelyzetek (Growth Management for Cities in Crisis) voltak a konferencia fő témái. Bizony, kellően meg is voltam lepve, sőt némi aggodalom is elfogott, amikor az egyik főreferátum megtartására kértek fel. Vajon merjek-e vállalni egy (fő)referátumot a városfejlődések kritikus problémáiról, az urbanisztika sajátos

„szakmai” ügyeiről egy olyan térségben, ahol korábban sohasem jártam, és melynek valóságos körülményeit legfeljebb újsághírek, egyes Dél-Afrikát bemutató könyvek alapján ismerhettem csak meg. Végül is az a gondolatom támadt, hogy olyan ellentétes (egymást kiegészítő) egységpárok kiemelésével igyekszem dilemmámat feloldani, a városproblematikát megvilágítani, melyek nemcsak az adott dél-afrikai helyzetet érintik, hanem többé-kevésbé a világ valamennyi országára is vonatkoztathatók lehetnek. Sőt, az egyes párok, szembeállítások nyomán képet is alkothatunk magunknak akár az egyes országok urbanisztikájának, így Dél-Afrikának és Magyarországnak akár egy-egy városának a tényleges „szakmai” helyzetéről, nemcsak városfejlettségi nívójáról, hanem – éppen az ellentétes egységpárok pólusainak megítéléséből, ezek gyengeségéből vagy erősségéből – a mindenkori kritikus helyzetek leküzdését szolgáló teendőkről is. Az alábbiakban ismertetendő szembeállításokat végül is közel négyszáz dél-afrikai és külföldi szakember hallgatta meg és (angol nyelven) megjelent a konferenciának a Dél-Afrikai Város- és Regionális Tervezők által közreadott publikációs kötetében is.

Elsőnek a holisztikus szemléletet állítottuk szembe a *specialista (az analitikus)*, a részletekben elmerülő parciális gondolkodásmóddal, kiemelve, hogy a városokban, különösen a nagyvárosokban jelentkező gondok, nehézségek legfőbbjének a kezelése és korrigálása az adott szektorra koncentrált erőfeszítésekkel csupán korlátozott és torz eredményekre vezet. A kölcsönös függéseknek, áthatásoknak (interdependenciáknak) a figyelembe nem vétele, elhanyagolása az egyik legnagyobb akadálya világszerte az újra meg újra feltámadó, az adott városok egészséges fejlődését gátló erőknak.¹

Második párként az egyes országok (térségek, városok) a *demokratikus hagyományait és gyakorlatait* jelöltük meg, szemben a kicsiben és nagyban még sok helyütt virágzó és eluralkodó *autokratikus vonásokkal*. Úgy gondoljuk, bár nem kétséges, a demokratikus alapállás általánosságban kedvezőbb helyzetet biztosít az urbanisztika szakembereinek széles körű és komplex aktivitásához, furcsa paradoxonként kell megállapítanunk mégiscsak, hogy – mint a történelem bizonyítja – az egyes diktátorok „slum”-okat létrehozó nívótlan és voluntarista igénytelensége mellett személyes „nárcizmusukból” táplálkozó nagyszabású városfejlesztési elgondolások is valóra váltak. Elég talán, ha a XIX. század második felében III. Napóleon Haussmann bárójára, vagy sokkal vitathatóbban a XX. század 80-as éveiben Ceausescu Bukarestjének városépítészeire, vagy

¹A konferencián elhangzott előadásokat egy tanulmánykötetben a South African Institute of Town and Regional Planners adta ki. Cape Town (Fokváros), 1994.

döntések azonban nem csak „nagyban” és nem csak diktatúrákban fordulnak elő. Nem ritkán tapasztaljuk, hogy a tradicionális, még inkább azonban az újszerű közép- és kelet-európai demokráciákban az egyes helyi vezetői magatartásokban is meg-megjelennek a megalapozottságot nélkülöző pénzügyi-gazdasági összefonódottságokra utaló „autokratikus” városfejlesztési döntések.

A harmadik pár a közérdeket állítja a magánérdek mellé. Ez a téma fejlett és fejlődő országokban egyaránt jelen van. A városproblematika tán egyik leglényegesebb adottságából – mármint abból, hogy sehol sem lehet minden egyes városlakónak a kedvére tenni – következik: a mindenkori döntések háttérének a lehető legteljesebb nyilvánosságot kellene adni, hogy ezúton az esetleges indokolatlan kritikákat is semlegesíteni lehessen. A magánérdeknek és a közérdeknek a prioritásai némileg eltérően hangsúlyozottak a fejlett demokráciákban is. Míg az angolszász országokban mint a „My house is my castle” (az én házam az én váram) mondás is ezt aláhúzza, az egyéni, a magántulajdon elve a városfejlesztésben és -rendezésben, ha nem is elsőbbséget, de kitüntetett jelentőséget kap a kontinentális európai gyakorlattal (elsősorban a franciával és a némettel, de a közép-kelet-európai országok legtöbbjével) szemben, ahol a tényleges (sajnos olykor csak a vélt) közérdeknek jóval fontosabb szerepe van.

Negyedikként a laikusoknak és a várostéma szakembereinek a viszonyát érintjük. Más helyütt is rámutattunk már arra, hogy az átlagos polgár még akkor is, ha történetesen nem polgármester, városi tisztviselő vagy akár miniszter – akár tudatosan vállalt vagy akár nem is tudatos egyéni érdekeiből kiindulva – városfejlesztési és -rendezési kérdésekben önmagát kompetensnek, szakértőnek véli. Ez a valamelyest még védhető és érthető álláspont abban gyökerezik, hogy minden egyes polgár lakója valamely településnek (városnak vagy falunak) és joggal vélheti; ahhoz, hogy jól érezze magát, ő tudja a legjobban, milyen (társadalmi, természeti és művi) környezet lenne a számára a legelfogadhatóbb. Az alapvető ellentmondás azonban abban áll, hogy a másik polgár is ugyanígy gondolkodik, és egyáltalán nem biztos, hogy a másik igényelt és vágyott városának éppen úgy kell kinéznie, ahogy az előző azt kívánta. Az egyéni vágyak és kívánságok – akár helyeslésre találnak, akár szembeállnak – amolyan bizonytalan keretét adják a kellő tanulsággal és tapasztalatokkal rendelkező urbanisztikai és

---

²A Kazahsztán új fővárosáról, Asztanáról magyarul is megjelent Adilben Jaxybekov: Gyűjtsünk csillagot – Építsünk fővárost c. könyve. BARSZ Magyar-Kazah Alapítvány, Budapest, 2001.

„business” vezető körei között állnak fenn, különösen ott, ahol ez utóbbiaknak a rövid lejáratú érdekérvényesítő módszerei alapvetően eltérnek a városok lényegéből következő hosszú lejáratú, generációkon túlnyúló átfogó koncepciókkal, stratégiákkal.

Az *ötödik* ellentétes egységpár szorosan kapcsolódik az előzőhöz. Az egyes embernek és a társadalomnak az életében mind az *érdekeknek*, mind az *értékeknek* fontos jelentőségük van. Már a legelemibb érdekek (érdekeltségek) esetében is nyomban felmerülnek ezeknek az időbeli és térbeli vektorai. Gyakran anélkül regisztráljuk ezeket, hogy magunknak számot adnánk – vajon rövid lejáratú haszonra, közeli örömökre állítsuk-e be magunkat, avagy a távolabbiak vonzzanak bennünket jobban? Materiális, megfogható tárgyakat, kielégüléseket keresünk-e inkább – avagy inkább szellemi, netán spirituális természetű örömöket, értékeket? Emberi egzisztenciánkból is adódó vágyaink életünk során természetesen rövid lejáratú és hosszú lejáratú, materiális és spirituális igényeink kielégülését egyaránt megkövetelik. Ezeknek az arányai, dominanciái nem csekély mértékben szabják meg magának az egyes embernek az „*értékét*” is. Valójában ezek a nem számszerűsíthető értékek azok, melyek végül is az egyes ember esetében is nemcsak az egyéni, hanem a társadalmi érdekeknek a bonyolult szövevényéből jönnek, jöhetnek létre. A városproblematika esetében sem mondhatunk minderről többet: amennyire erre csak képesek vagyunk, olyan értékeké törekedjünk érdekeinket emelni, melyek nemcsak egyéni, hanem társadalmi közérzetünk velejáróiként ezek hullámmzásait kísérik.

Hatodikként a *városfejlesztési, -rendezési és -igazgatási szabályozást* (törvénykezést) vetettük szembe ennek hiányával, az „*anarchiával*”, a *rendezetlenséggel*. Ezúttal ismét a fejlett és a fejlődő országok közötti különbözőségekre kell rámutatnunk. Míg a nyugati világban kellően flexibilis szabályozások nyomán készülnek a fejlesztési koncepciók, stratégiák, mondják ki törvények, a rendezési tervek elkészítésének szempontjai mellett ezek betartásának követelményeit is, a fejlődő és a volt szocialista országokban viszont akár két végletet is ismerhetünk fel. Az egyik véglet egy alig-alig vagy szinte semmilyen tekintetben nem szabályozott, gyakran improvizált formalizmusokra épülő városfejlesztést, -rendezést, -szabályozást jelez, míg a másik egy bürokratikus túlszabályozottság jegyében követeli olyan adminisztratív igények kielégítését, melyeket vagy maga a szabályozó sem vesz komolyan, vagy melyek kielégítését „baksissal” kell megváltani. A korábban már említett „kleptokrácia” terminus technicusnak a praxisa korrumpálhatóság, sajnos még sok helyütt eleven.

Hetedik témánk az *együttműködéseknek* és a *vetélkedéseknek* a viszonyait tárgyalja (co-operation vs. competition). Ennek a párnak a legkülönfélébb lép-

tékekben kell jelentőséget tulajdonítanunk, így mindkét „pólusnak” igen nagy jelentősége van a településközi kapcsolatok milyenségében is, abban, hogy az egyes tématerületekből összegződő „teljesebb” viszony egymás elleni indulatokra, érdekellentétekre, feszültségekre épül-e, avagy a közös érdekek, értékek hangsúlya felé billen. Természetesen pozitív és negatív eredői a vetélkedéseknek, és az együttműködéseknek egyaránt lehetnek. Az adott települések (városok, városrészek, kerületek stb.) kompetens vezetőinek, szakmai tanácsadóiknak a bölcsességén, szakmai, emberi felelősségén múlik, hogy a konkrét esetekben jól tudjanak választani, meg tudják találni azokat az együttműködési formákat is, melyek nagyobb távlatokat figyelembe véve esetleg némi lemondások, nagyobb terhek viselése árán is – a helyi öntudattal, netán „göggel” is szembeszállva – lehetnek képesek egy-egy nagyobb közösség együttes hasznára, létező értékei közös élvezetének biztosítására.

A nyolcadik pár az ökonomiai (gazdasági) prioritásokat állítja szembe az ökológiaiakkal. Az ökológiai szemlélet különösen a XX. század 60-as, 70-es éveitől óta kétségkívül rendkívüli teret nyert elsősorban a fejlett országokban, ahol igen sokan jöttek rá arra, hogy a kezdeti, a későbbi „vad” kapitalizmusra is olyannyira jellemző „sterilen” gazdasági orientáció, túlságosan gyakran a gazdasági fellendülést, a nagy „business” anyagi gyarapodását is veszélyezteti. Az eredeti (növényi és állati) ökológiából kinövő modern ökológiai (környezetvédő, „zöld”) mozgalmak igen változatos csoportjai ma már némi ellensúlyt képeznek nemcsak a multikkal, a világcégekkel, hanem a kisebb, éppen ezért tán még gyorsabb profitra törő vállalkozásokkal szemben is. Az elért sikereknek már számos példáját ismerjük. A hosszú évekig szennyezett Temze Londonban immár évek óta tiszta, a Rajna ugyancsak, a nevezetes londoni szmog is már a múlté. Bizonyára számos, általunk kevésbé ismert tény is alátámaszthatná, hogy az ökológia eszméi már praktikus eredményekre vezettek és számos nagyvárosban javítottak a lakosság életkörülményein. Az eredmények azonban még távolról sem kielégítőek. Athén és Ankara közismert példája bizonyítja, hogy különösen a téli napokban fellépő, csak részben a közlekedési eszközökből származó füstgázok milliók egészségét veszélyeztetik. Budapesten is egyre gyakrabban és egyre nagyobb mértékben kell megküzdenünk a növekvő motorizáció és szenny mellett a városnak és a várost övező zöldzónának a túlzóan sűrű beépítése okozta károsodásokkal. Az ökológusok (környezetvédők) és az építészek (városrendezők) viszonyát taglalva sajnos azt kell megállapítanunk, hogy ez bizony a legcsekélyebb mértékben sem kielégítő. E viszonyoknak a problematikus jellege – kissé végtelenen fogalmazva – természetesen adódhat abból is, hogy a környezetvédő lehetőleg mindent a maga eredeti, természetes formájában szeretne megőrizni, fenntartani, míg az építész, a városrendező (szakmájának, hivatásá-

nak következményeképpen is) valami újat, valami „mű”-alkotást, valami eddig még létre nem jöttet szeretne teremteni... és mindkét „fél” természetesen a társadalom javára, hasznára véli alapvető elképzeléseinek a valóra váltását. A Magyar Tudományos Akadémia akkor még létező Településtudományi és Környezetvédelmi Bizottsága (ez a bizottság ma már „csak” Településtudományi Bizottságként működik) 1992-ben már kísérletet egy szakmai tudományos párbeszéd létrehozására egyfelől a tágabb környezeti témákban érdekelt biológusok, fizikusok, vegyészek, geográfusok, meteorológusok, másfelől az építészek és városrendezők között.³ A konferencia résztvevői letették ugyan a garast az

³Az MTA Településtudományi és Környezetvédelmi Bizottságának kibővített tanácskozására, amelynek témája „Környezetünk és/vagy környezetünk (a környezeti paradoxon)” volt, február 19-én került sor. A Bizottság elnökeként a tanácskozás résztvevőit előzetesen arról tájékoztattam, hogy az átfogó témának a megvitatása során hasznosnak bizonyulna, ha a legtágabb értelemben vett környezeti problematika napjainkban aktuális témáinak megvitatása során a résztvevők azokat a szempontokat hangsúlyozzák, amelyek a természeti, az épített és a társadalmi környezet egésze közötti integrációknak, interdiszciplináris megragadásoknak – a napi gazdasági-politikai érdekszövevényeken túli – elvi-tudományos vonatkozásaira mutatnak rá. A környezeti problematika szakemberei saját szűkebb szakterületükön túllépve tárhatnák fel azokat a kapcsolódásokat, amelyeket témájuk szakmai-tudományos műveléséhez lényegesnek tartanak, egyben a környezetnek szinte minden tudományterületet átölelő, a huszadik század kilencvenes éveire jellemző – és a hazai tudományos közéletbe is átültetendő – spektrumának jellegzetes vonásait is rögzíthetnék.

Az egyes korreferátumok tézisszerű ismertetéséhez az alábbi szempontok figyelembe vételét kérem:

- a) lát-e lehetőséget – ha igen, milyen mértékben – az egyes szűkebb, speciális környezeti szakterületeken belüli vagy a legtágabb értelemben vett természeti, épített és társadalmi környezeti szférák közti integrációkra, illetve ezeket együttesen érintő interdiszciplináris formulák, elvek és praxis kibontakoztatására;
- b) egy, a korábbinál integráltabb „környezettudomány” elvi alapjainak kimunkálása során hogyan illesztené ebbe saját „szűkebb” szakterületének problematikáját;
- c) hogyan ítéli meg az épített (a művi) környezet „védelmének” a paradox jellegét;
- d) mi az álláspontja az idő dimenziójának szervezesebb beillesztéséről – egy-egy korszerű interdiszciplináris megközelítés jövő alternatíváinak felvázolása során – azzal összefüggésben, hogy a természeti, az épített és a társadalmi környezet egyaránt jellegzetesen térstruktúráként jelenik meg?

A Magyar Urbanisztikai Társaság tanácstermében megtartott konferencián a Bizottság tagjaival és a meghívottakkal együtt negyvenen vettek részt.

együttműködés fontossága mellett, a párbeszéd azonban megszakadt, immár több mint tíz év óta idehaza lényegében szünetel.

A kilencedik problémakör, melyet tárgyalunk, a különféle kisebb és nagyobb térstruktúrák viszonyaira, viszonylataira céloz. A területfejlesztési és -rendezési megfontolások egyik legnagyobb dilemmája abból adódik, vajon hogyan lehet – az *egyéni érdekeken* túllépő – *helyi* (községi, (kis)városi, megyei (regionális), országos) *érdekeket* (és értékeket) a legmegfelelőbben képviselni, az előbbi, nyolc szembeállítás feltárta lehetőségekkel úgy élni, hogy a térbeli nagyságrendekből adódó érdek- és értékkonfliktusok ne okozzanak aránytalan feszültségeket egyik szinten sem. Hiába tudjuk, hogy ideális természetesen az lenne, hogy legalább megyei, de még inkább egy majdani regionális vagy országos szinten megfogalmazható érdek- és értékhierarchiának megfelelően jönnének létre az „optimális” döntések. Ilyen „ideális” helyzet azonban, úgy gondoljuk, sehol a világon sincsen. A mindenkori másikkal szemponjtait türelmesen figyelembe vevő egyeztetésekre, kompromisszumokra való készség, szakmai és politikai körültekintés kellene, hogy jellemezze a döntéshozókat. Az elkövetett tévedések, előre nem látott külső körülmények okozta veszélyek vagy egyszerűen csak a már meglévő hiányosságok fel nem ismerése jelentik azokat a tényezőket, amelyek a döntések eredményességét a leginkább korlátozzák.

A *tizedik* pár az idő dimenziók okozta feszültségeket emeli ki, szervesen kapcsolódik az iméntihez, amely az eltérő térbeli léptékek teremtette helyzeteket vette szemügyre. A *tér- és idődimenziók*, bár a gyakorlatban különállóan kezeljük ezeket, a valóságban szorosan kapcsolódnak egymáshoz, hiszen a téma-területünket érintő bármilyen döntést térbeli és időbeli koordinátái mindig együttesen jellemeznek. Nem mindegy, hogy egy adott épületkomplexum, autópálya vagy infrastrukturális beruházás itt vagy amott valósul meg, és nyilvánvalóan az sem, hogy ezekre mikor kerül sor. Hiába tűnik közhelyszerűnek ez a megállapításunk, téma-területünk egyik legsarkalatosabb problémájával állunk itt szemben. A városfejlesztés és –tervezés, a „szak”-terület lényegéből következően jövőorientált. A magunk egyéni jövője mellett szűkebb és tágabb környezetünk jövőjét illetően nemcsak kíváncsiak vagyunk erre, hanem képességeinkhez mérten valamelyest hozzá is szeretnénk járulni egy szebb, jobb és legfőképpen méltóbb olyan együttes természeti, művi és társadalmi környezet kialakításához, aminek mi magunk részesei, egyben részei is vagyunk.

Jövők (jövőink) milyensége azonban nemcsak rajtunk múlik. Hiába állítjuk össze a lehető legtöbb információt figyelembe vevő fejlesztési koncepcióinkat, stratégiáinkat avagy rendezési terveinket, nemcsak saját hibaforrásainkkal kell számolnunk, hanem emberi mivoltunkból következően számot kell vetnünk azzal is, hogy jövők csak részben alakul vágyaink és igényeink szerint, szá-

mos, általunk csak igen korlátozottan vagy egyáltalán nem befolyásolható tényező, erő is alakítja azt. Más írásainkban bőven foglalkoztunk a fejlesztésnek-tervezésnek és az előrelátásnak (a prognosztikának) a viszonyával és arra a meggyőződésre jutottunk, hogy az urbanisztika problémavilágában mindkét egymást kiegészítő, vagy ellentétes közelítésnek egyaránt van létjogosultsága. Ezt a létjogosultságot annál is inkább emeljük ki, mert a mindenkori valóra válthatóságokkal – különösen ezek korlátaival – a kevésbé fejlett országokban, így a volt szocialista „új” demokráciákban is méltatlanul kevéssé foglalkoznak. A politikusi ígéretekre támaszkodó, többnyire csak igen kevéssé előkészített fejlesztéseknek az idő és tér koordinátákkal meghatározó programszerű realizálása – elsősorban az előkészítések kapkodó és sietős következetlenségei miatt – nálunk is többnyire gyenge lábakon állnak. A város és regionális léptékű fejlesztések időben is komoly és hosszú előkészítést, nemritkán magánál a fejlesztésre fordított időnél is hosszabbat, valószínűségi alternatívák kimunkálását is szükségessé teszik, míg a legreálisabbnak tűnő végső variánsokra az illetékesek a pecsétet ráüthetik. Sajnos, tudjuk, hogy gyakran még ezek a „pecsétetek” sem elegendők, az előre nem látható politikai fordulatok, gazdasági nehézségek még a legkidolgozottabb programokat, koncepciókat is felboríthatják.

A Fokvárosban tartott Nemzetközi Konferencián tehát a fenti tíz ellentétes (komplementer) egységpárt emeltük ki. Ez a tízes szám azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy nem lehet más hangsúlyos, esetleg ezeknél még hangsúlyosabb és napjainkban tán még aktuálisabb párokat is megjelölni. Néhány év múltával magam is úgy gondolom, hogy ezúttal még kettővel lenne érdemes az említetteket kiegészíteni.

Egy *tizenegyedik* pár a *realitást* állíthatja szembe a *virtualitással*. A XX. század végi „virtual reality”-nek, a virtuális realitásnak az elterjedtsége immár a két „szlogen” furcsa összekapcsoltságát emeli ki, mintegy jelezve korunk mily nagymértékben vette tudomásul az „új” virtualitást jelző televíziós világnak, a mobiloknak, az internetnek az egész emberiségre kiható „reális” térhódítását. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy olyan újabb paradigmaváltásnak vagyunk tanúi, melyhez hasonló, a könyvnyomtatás felfedezésével – több mint ötszáz évvel ezelőtt – jött létre, és melynek későbbi „átkaira” a közismert és elfogadott áldásaival, értékeivel szemben évtizedekkel ezelőtt megjelent „Gutenberg Galaxis” című nevezetes munkájában Marshal MacLuhan mutatott rá.⁴ Jóllehet a

---

⁴Marshal MacLuhan: A Gutenberg Galaxis c. könyvet 1962-ben írta (The Gutenberg Galaxy, Toronto-London). 1985-ben Halász László szerkesztésében „Vége a Gutenberg Galaxisnak” címmel tanulmánykötet jelent meg, amelyben a könyv állításaiival egyetértő és azt vitató kutatók, szakemberek fejtik ki nézeteiket (Gondolat Kiadó, Budapest).

jellege azonban legalább olyan mértékben kérdőjelezhető meg, mint ahogy a könyvnyomtatással kapcsolatos kemény kérdőjelezést sok száz évvel később MacLuhan megtette. A virtualitás növekvő térhódítása, az elsősorban a vizualitásnak öt érzékszervünk közül az érintettségtől a legtávolabb eső érzéknek a virtualitásba való átfordulása, az emberi kapcsolatoknak – az érzékszerveink valamennyijének szintéziséből származtatható – *közvetlensége*, ha nem is elveszében, de erőteljesen csökkenőben van. Mindennek természetesen igen komoly kihatása van a harmadik évezred városaiban élő embereknek nemcsak az életformájára, hanem környezetük (művi és természeti, társadalmi és politikai és e pillanatban még a legkevésbé „előre látható” virtuális környezetünk) milyenségére. Nem tudjuk még, vajon az embernek legősibb lényegéből fakadó közvetlenség iránti igényei mennyiben tudják majd kiegészíteni, fékezni vagy ellensúlyozni a modern technika és tudomány által megteremtett, immár a realitás mezébe burkolt virtuális világát.

Tizenkettedikként az imént írtakhoz valamelyest kapcsolódva a világnak – ezen belül térbeli környezetünknek, otthonunknak, városunknak (a sajátnak és az idegennek is) – egy *szakrális* és egy *profán* megközelíthetőségét vehetjük még szemügyre. A magyar Hamvas Béla és a román Mircea Eliade gondolatai csengenek itt össze, amikor köznapi világunk profán küzdelmeiben, létfenntartásunk harcaiban a szakralitás meglétét, lehetőségeit is felvillantjuk.

„A város az átszellemült ember közösség-ösképe, amely közösség az isteni törvény rendjében él” – írja Hamvas Béla a *Scientia Sacra* című művében.⁵ – „A város ezt a rendet, ezt a közös életet és ezt az átszellemült létet fejezi ki, akár Égi Város, akár földi.” Máshelyütt azt jegyzi meg, hogy „a városban az anyagi és a földi erők hatalma háttérbe szorul, a város szent hely, amelyet szent fal vesz körül és a várost az utcák kövezete az anyagi földről levágja”, továbbá azt, hogy „a város a közösség sokszólamúságának teljes megnyilatkozása, és az *ars regia*, amely a város életét vezeti és fenntartja éppen olyan sokszólamú, mint a lét, amelyet kormányoz.”

Mircea Eliade a városok lakóit övező és a karteziánus világgép eluralkodása óta domináns szerepet játszó profán világgépet az elveszett vagy inkább a tudat mélyére süllyedt szakrális igényeinkkel veti össze.⁶ „A profán megragadásban –

⁵Hamvas Béla: *Scientia Sacra*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988

⁶Mircea Eliade: *Image et symboles*, Paris, 1952.

csupán életét tengeti.” Hamvas Bélának és Eliade-nek az eltűnt szakralitás utáni nosztalgiai napjainkban nemcsak az átlagpolgár, de az átlagszakember számára is bizonyára túlzónak, sőt irreálisnak is tűnnek, hiszen oly nagymértékben élünk a materiális világunk teremtette technikai eszközöknek a hatása alatt. Ha valamelyest érzékelni vélem azt a világképet – helyesebben annak a hiányát –, amire ők és napjainkban már más gondolkodók is utalnak, ez abban fejeződik ki, hogy a technikai „csodákat”, a televíziót, az űrrepülést, a holdra szállást, az internetet mindennapi városi életünkben a világ legtermészetesebb dolgaként vesszük tudomásul. És közben észre se vesszük a magunk és legszűkebb avagy akár legtágabb környezetünk legigazibb csodáit: azt, hogy élünk, hogy lélegzünk, hogy bajainkat, gondjainkat meg tudjuk osztani másokkal, hogy nemegyszer olyan váratlan események (jók és rosszak egyaránt) vesznek körül bennünket, melyek értésére és magyarázatára huszadik és huszonegyedik századi profánnak is tekinthető „csak” racionális tudásunk még nemigen tud magyarázatot találni.